

MÉDIAKOMMUNIKÁCIÓ ÉS KULTÚRAKUTATÁS

Jablonczay Tímea¹

PREMEDIALIZÁLT JÖVŐKÉPEK ÉS FENYEGETETTSÉG- KOMMUNIKÁCIÓ A GLOBÁLIS HÍRMÉDIÁBAN 9/11 UTÁN

DOI: <https://doi.org/10.25116/kozelitesek.2023.3-1>

PREMEDIATED FUTURE VISIONS AND THREAT COMMUNICATION IN GLOBAL NEWS MEDIA AFTER 9/11

Absztrakt

Az ezredforduló után, a 2001. szeptember 11. eseményének hatásaként kibontakozó paradigmaticus változások a médiakommunikációt is alapvetően érintették. Tanulmányomban a 9/11 eseményéhez köthető médiaelméleti fordulattal, főként a fenyegetettség kommunikációhoz kapcsolódó társadalomelméleti és médiaelméleti összetevőivel foglalkozom. A dolgozat első felében a világhoz tartozó társadalom, fenyegetettség és félelem kultúrájaként definiált társadalmi modelleket (Ulrich Beck, Frank Füredi, Zygmunt Bauman) tekintem át, majd a Richard Grusin médiakutató által kidolgozott remedializáció és premedializáció fogalmakra térek ki, Grusin elméletén keresztül megvilágítva a 9/11 utáni premedializációt beindító médiakommunikációs eljárás globális hírmédiát jellemző működés módját, szorosan kapcsolódva a világhoz tartozó (félelem, fenyegetettségkultúra) társadalmi modellhez. Az argumentáció kifejtéséhez Spielberg *Különvélemény* (2002) című filmje és Grusin filmes elemzése szolgáltatja a példát.

Kulcsszavak: a félelem kultúrája, fenyegetettségkommunikáció, premedializáció, remedializáció, világhoz tartozó társadalom

¹ A Milton Friedman Egyetem Kommunikáció- és Művelődéstudomány Tanszékének egyetemi docense

Abstract

The paradigm shift following the turn of the millennium, after 11 September 2001, has also had a profound impact on media communication. In my paper, I discuss the media theoretical turn linked to 9/11, focusing on the sociological and media theoretical aspects of threat communication. In the first half of this paper, I treat the social models defined as world risk society, threat, and fear culture (Ulrich Beck, Frank Füredi, Zygmunt Bauman), and then I turn to the concepts of remediation and premediation developed by media scholar Richard Grusin. Through Grusin's theory, I discuss how the process of media communication, based on premediation in the global news media after 9/11, has become effective, tightly linked to the theory of the world risk society (culture of fear). Spielberg's film *Minority Report* (2002) and Grusin's analysis of the film provide examples for the argumentation.

Keywords: culture of fear, premediation, remediation, threat communication, world risk society

„Sajnálom, amit tenni fogok, és esküszöm, hogy nem csináltam semmit, amit csináltam.” Ez a paradoxonra épülő mondat Steven Spielberg *Különvélemény* (*Minority Report*, 2002) című filmjében az egyik mellékszereplő, Rufus szájából védekezésül hangzik el, miután rájön, hogy az előtte álló kiborgszerű női alak nem más, mint Agatha, az a *prekog*, aki képes mások tudatában olvasni, és tévedhetetlenül jósolja meg a jövőben bekövetkező erőszakos cselekményeket. Spielberg sci-fije, mely Philip K. Dick azonos című novellájának alapötletére épül, 2054-ben játszódik, a jövőt ábrázolja (Dick, [1956] 2002). Olyan jövőt, amelyben évek óta nem fordulnak elő gyilkosságok, mert a Pre-Crimenben, azaz a Bűnmegelőzési Központban alkalmazott látnokok (a három *prekog*) tudati prevíziói alapján a rendőrök elejét veszik a jövőbeli bűncselekményeknek, mielőtt azok megtörténnének. Mégpedig úgy, hogy a jövőbeli (potenciális) bűnelkövetőt – a jövőbeli cselekedetéről látott előkép alapján – mintegy előre, a bűncselekmény elkövetése előtt elfogják és megbüntetik. Spielberg filmjének alapsztorija kísértetiesen hasonlít ahhoz az élményhez, amely napjaink bizonytalanság-, fenyegetettség- vagy világhelyzet-társadalmában és az abban meghatározó szerepet játszó globális médiában az úgynevezett premedializáció jelenségeként erősödött fel, ahogy azt Richard Grusin médiakutató az általa kidolgozott koncepcióval érzékeltette (Grusin, 2004, 2010).

Mindennapi hírfogyasztóként voltaképpen mi magunk is gyakran tapasztaljuk, hogy olyan társadalomban élünk, amelyben a kockázatok és a fenyegetettség a legmeghatározóbb elem. A válságok természete kiismerhetetlen, de számuk kiapadhatatlan, az egyik krízist gyors iramban követi egy másik. Mintha egy katasztrófafilmbe csöppentünk volna: a médiaszövegek által közvetített valóság aktuális ügyei, a nyilvános viták főbb témái az állandó félelemérzettel párosulnak. Ilyen központi

témák a terrorfenyegetettség, a klímaválság, az utóbbi években lezajlott világjárvány, újabban az orosz–ukrajnai háborúval, a Távols-Keleten zajló eseményekkel összefüggésben a nukleáris háború rémképe – a harmadik világháború újra testközelbe került. A fenyegetettség élményével szorosan összefonódó (re)mediatizált és premedializált globális médiamegjelenések nem önkényesen vetítik elénk a fenyegető tartalmakat. Az előzetesen közvetített reprezentációkkal úgy próbálják megelőzni a kiszámíthatatlan katasztrófát (az éghajlatváltozást, a terrorcselekményeket, a pénzügyi válságot és egyéb kríziseket), hogy lehetséges jövőket mutatnak fel, azaz az eljövendő (és nem a múltbeli) hátborzongatót, kísérteties igyekeznek számunkra ismerőssé tenni. Ekképpen a bizonytalanság a biztonság nevében állandósul. Grusin az ezredforduló környékén a hírmédiában bekövetkező változást úgy jellemzi, mintha Spielberg filmjéből idézne: „Most már nem csak az a helyzet, hogy ami előzőleg a múltban történt, az még mindig jelen van, hanem hogy ami a jövőben fog bekövetkezni, az is úgy van ábrázolva, mintha a jelenben történe” (Grusin, 2010: 53).

Tanulmányomban az ezredfordulón artikulálódó médiakommunikáció paradigmatis változásainak értelmezéséhez a fenyegetettség-kommunikációval szorosan összefüggő társadalomtudományi diskurzusokból merítek ösztönzést: egyrészt arra keresem a választ, hogy az említett Grusin-féle premedializáció fogalma hogyan kapcsolódik a világkockázat-társadalom, a fenyegetettség és a félelem kultúrájaként definiált társadalmi modellekhez (Ulrich Beck, Frank Füredi, Zygmunt Bauman), valamint azt is vizsgálom, hogy a médiakommunikációban használatos fogalmak – az egymást feltételező remedializáció és a premedializáció – hogyan differenciálják a társadalomtudományi megközelítéseket, példa gyanánt pedig visszatérek Spielberg filmjére.

A kockázattársadalomtól a fenyegetettség és félelem kultúrájáig

A kockázatok, veszélyek, fenyegetettség társadalmi és mediális összetevőiről való gondolkodás az utóbbi évtizedekben a társadalomtudományi diskurzusokban kitüntetett figyelmet kapott. Ulrich Beck német szociológus a 20. század második felének későmodern társadalmát kockázattársadalomként határozta meg, majd elméletét átdolgozva később már az ezredforduló környékén lezajló radikális fordulatról és világkockázat-társadalomról beszélt (Beck, 2003, 2008). Az általa már megmunkált témát tovább bővítve, Frank Füredinek a fenyegetettség és a félelem kultúrájáról (Füredi, 2002), illetve Zygmunt Baumannak a „folyékony félelemről” (Bauman, 2006) szóló elméletei lényegi pontokon szélesítik tovább a kutatások mezejét.

Becknek az 1980-as években kidolgozott értelmezése szerint a kockázattársadalom egyre erősebb reflexivitást mutat az élet bizonytalanságával a fenyegetettségnek, a kockázatoknak való kitettség vonatkozásában, és a bizonytalanság szintjének, a kockázati tényezők kezelésének kérdésére is egyre fokozottabb figyelmet fordít (vö.: Böcskei, 2017). E társadalom jellemzője, hogy a politikai diskurzusok, a közbeszéd, a nyilvános véleményformálás napirenden tartják az egyre

fejlettebb technológiai–tudományos termelési rendszerekből, elosztásból és fogyasztásból fakadó kockázati tényezők kérdését. A társadalomtudományi kutatások perspektívájában is megfigyelhető, hogy az elemzések tengelyébe került a kockázatokkal, a döntések és cselekvések nem szándékos esetlegességeivel való foglalkozás. Beck szerint a korábbi modernitás, az iparosodás és a liberális piacgazdaság társadalmából nemcsak a jelenlegi technológiai fejlődés következik, mert az nem feltétlenül a jólétet teremti meg, hanem a vele járó kockázatok (az atomenergiától a géntechnológiáig) egyre nagyobb problémákat és konfliktusokat okoznak. Míg korábban a gazdagság elosztásáról szólt a politika, a kockázattársadalomban – leegyszerűsítve – a kockázatok elosztásáról szól (Beck, 2003: 26). Ennek következtében a szakértői értékelések is a politikai vita részévé váltak, a korábbiaktól eltérően azonban nem annak megkérdőjelezhetetlen kiindulópontjaiként, hanem sokkal inkább vitatott részvéleményekként, amelyeknek csak korlátozott igazságértéket és pontosságot tulajdonítanak. Mindezt szem előtt tartva Beck, többekkel együtt a későmodernitást mint „reflexív modernitást” definiálta (Beck, 2003, Beck–Giddens–Lash, 1994). A modernitásnak ebben a szakaszában a technológiai racionalitás a természet által okozott kockázatok megoldásától ellép, és tudatosítja, hogy a kockázatok és a megoldások előállításának voltaképpen maga a modern társadalom az alapja (Beck, 2003: 26).

Beck öt tételben foglalta össze a kockázati társadalom központi jellemzőit: 1. A kockázatok a tudástól függenek, emiatt a média szerepe kitüntetett; 2. új társadalmi veszélyeztetettségi helyzetek jönnek létre, új egyenlőtlenségekkel, a kockázatok átlépik az osztályok és nemzetállamok közötti határokat; 3. a kockázatok új piacokat teremtenek, a gazdaság önreferenciálissá válik; 4. a kockázatok a kapitalizmus új szakaszát hozzák létre, a kockázati társadalomban a tudatosság, reflexivitás alapvető, mert a különleges tudás szükséges a kockázatok felismeréséhez; 5. megteremtődik a katasztrófák politikai potenciálja, így a kockázatok megnövekedett állami hatalmat teremtenek (Beck: 2003). Az ötödik tézisben Beck felveti, hogy a kockázattársadalom totalitárius irányba fog fejlődni, mivel a veszélyek ijesztő és megfoghatatlan természetével való találkozás a legtöbb embert a demokráciát és az emberi jogokat fenyegető cselekedetekre ösztönzi. Beck – bár aláhúzza, hogy a félelem és a bizonytalanság totalitárius tendenciákhoz vezethet – alapvetően optimista a demokrácia erejét s a feszültségekkel szembeni ellenálló-képességet illetően, és nagy lehetőséget lát a polgárok közéleti aktivitása, részvételi tevékenysége informálisabb politikai formáinak hatásával, a „szubpolitika” (közügyekben való részvétel) felerősödésével kapcsolatban. Beck jelentőséget tulajdonít annak, hogy a globalizáció pozitív hozadékaként a fokozott szerepvállalás, az új kockázatok felismerése és kezelése transznacionális együttműködésekben valósulhat meg. A kockázattársadalomban az új kockázatok következményei végső soron mindenkit elérnek, függetlenül attól, ki milyen vagyoni háttérrel rendelkezik. Egy terület határai sem védhetőek, minthogy ezek a kockázatok globális hatókörűek. A modern társadalommal szemben, amelyben a vagyon és a kockázatok társadalmi és

nemzeti szempontok szerint oszlanak meg, a kockázati társadalomban nem lehet különbséget tenni nyertesek és vesztesek között. Miután a nyertesek és vesztesek elhatárolása elveszti jelentőségét, nemcsak a kockázatok válnak globálissá, de létrejön egyfajta globális együttérzés és együttműködés is (Beck, 2003, 2008: 78).

Beck, más társadalomtudósokkal egyetértésben, a későbbiekben úgy látta, hogy a kockázattársadalmi modell már nem alkalmas az ezredfordulóval létrejött új világ leírására, mert a kockázat szemantikája gyökeresen megváltozott. A kockázat társadalmi világkockázattársadalommá alakult, a globális kockázat vált mindennapivá (Beck, 2008: 22–23). Az ökológiai válságok, a klímaválság előre nem látható veszélyei, a globális pénzügyi krízisek, a terrorizmus az irányíthatóságba vetett bizalmat kezdték ki. Aligha vitatható, hogy a fordulat okai között feltétlenül kiemelkedő helyet foglal el az al-Kaida terrorszervezet Egyesült Államok elleni merényletsorozata, a New York-i World Trade Center ikertornyait elpusztító, 2001. szeptember 11-i terrortámadás.

9/11 eseménye megváltoztatta a kockázatok és fenyegetettség korábbi státuszát, és a kockázati bizonytalanságot egy olyan szintre emelte, melynek eredője az emberiség ellen elkövetett bűntett volt, és amely a „globális terrorizmus elleni háború” meghirdetését eredményezte. A Pentagon és a WTC elleni terrortámadás hatása nyilvánvalóan az amerikai kultúrát, politikát, társadalmat tekintve óriási jelentőségű volt. „A világot megváltoztató nap”, a sokk, a fenyegetettség kollektív élménnyé vált, mely a biztonság korábbi mítoszát, a legyőzhetetlenség korábbi érzetét törölte ki (Beck, 2008: 91). Raymond Williams fogalmával szólva az amerikai „érzésstruktúra” (Williams, 1998: 37) változott meg radikálisan, előtérbe helyezve a nemzeti önkép és ellenség újradefiniálásának kényszerét (Ossa–Wilde, 2021). Mindazonáltal a terrortámadás eseményéhez nem csak lokálisan rögzített jelentések tapadnak. A sebezhetőség globális jelenségként értelmezhető, a környező társadalmi valóság egyfajta fenyegetettség-társadalommá vált (*threat society*) (Ossa–Wilde, 2021; Nohrstedt, 2010: 23–24). A merényletsorozat ráirányította a figyelmet a *Nyugat* sebezhetőségére, és a kockázatok, veszélyek ellenőrizhetőségébe vetett modernista bizalom omlott össze (Beck, 2008: 28–29). A fenyegetettség-kommunikáció (*threat communication*) ennek összefüggésében ugyancsak egy másik szinten aktualizálódik: a terrortámadás általánosan a biztonságos, kiszámítható, kontrollálható világba vetett hit végét idézte elő. A kockázat olyan fázisba lépett, amelyet korábban csak a sci-fi írók tudtak elképzelni. A 9/11 egy új korszak kezdetét jelöli, a bizonytalanság korába léptünk (Grusin, 2022).

Ulrich Beck a korábbi kockázattársadalmi modelltől való eltérést a kockázatok és veszélyek közötti különbségtevással is regisztrálja. A veszély fogalmával a nem kiszámítható kockázatokot próbálja megvilágítani, valamint hangsúlyozza, „a veszélyek szembesítik a társadalmat a mesterségesen előállított önpusztítás lehetőségével” (Beck, 2008: 22). Frank Füreidi szintén arra utal, hogy a terrortámadás esetében a félelem rendkívüli fenyegetéssel párosul, amelynek eredményeképpen

nem egyszerűen a nukleáris veszély miatt aggódunk, attól is tartunk, hogy a terroristák képességeinek növekedése következtében egyre kiterjedtebb módon válhatunk célponttá. Füredi értelmezésében így a terrorizmustól (egyéb globális eseményektől) való félelem 9/11 után kibontakozó szemantikája egy lebegő dinamikához rendelődik. A félelem szabadon lebegő dinamikáját egy olyan kultúra segíti elő, amely bizonytalanságot és szorongást közvetít, és folyamatosan a lehető legrosszabb kimenetelre számít (Füredi, 2002: 4–5).

Beck a delokalizáció, a kiszámíthatatlanság és a kompenzálhatatlanság fogalmainak pontosításával a világkockázat és a kockázattársadalom közti eltérés további összetevőire igyekszik rávilágítani (Beck, 2008: 71–72). Rámutat arra, hogy bár veszélyek mindenütt vannak, a következmények kiszámíthatatlanok, de minthogy a kockázatok hipotetikusak, azok a tudományok által létrehozott nem tudáson és normatív véleménykülönbségen alapulnak. Az új minőségű fenyegetettség miatt intézményesen a gondoskodás megelőzés elvét érvényesítik, feltételezve és megelőzve az olyan kockázatokat, amelyeknek a létezése még nem bizonyított. A nagy ipari kockázatok, váratlan katasztrófák rendszerfüggő eseményekként politikai cselekvésteretekbe ágyazódnak, létrejön az instrumentális racionalitás olyan világa, mely a bizonytalanság káoszától félve a saját jövővel szemben hoz óvintézkedéseket. Így mára a kockázatok jövőbeli eseményekre utalnak, az előre nem látható dolgok kiszámíthatatlanságára pedig kockázatkalkulusokat hoznak létre (Beck, 2008: 41–42). A biztonságról alkotott kép megváltozásának egyik jelölője, hogy a terrorcselekményt követően az USA-ban belbiztonsági minisztériumot hoztak létre; a korábbi biztonságosnak, stabilnak tételezett világ változik át „bizonytalansági rezsimé”, és maga a bizonytalanság válik a normává (Grusin, 2022). Többen utalnak rá, a lakosság az állandó ellenőrzés miatt a közlekedést, az információs rendszereket nemhogy biztonságosabbnak ítélné, ellenkezőleg, a bizonytalanság és fenyegetettség állandósulását élük meg alapélményként. Beck kifejezésével, a „kockázati kalkulus” szisztematikus bizonytalanságot teremt, mely leglátványosabban a menekültekkel, menedékkérőkkel való bánásmódban, a kiberbűnözés vagy kiberháború, a terrorizmus, az éghajlati katasztrófák, a globális járványok és a gazdasági összeomlások megnövekedett veszélyében fejeződik ki világszerte (Beck, 2008: 47). A nyugati társadalmakra jellemző kockázat robbanásszerű növekedése egy olyan tudatossággal jár együtt, amely a pusztító mellékhatásokat beláthatatlannak képzei. A társadalom kockázattudata arra is reflektál, hogy bár egy esemény, termék, technológia ma nem feltétlenül jelent problémát, azonban jövőbeli következményekkel számolnunk kell: a káros hatások a jövő generációit érintik. Ez a szemlélet erősen befolyásolja például a környezetvédelmi gondolkodásmódot, de a szociálpolitikát és az emberi kapcsolatokat vizsgáló tudományos kutatásokat is alaposan formálja.

Frank Füredi szerint a (globális) társadalmi méretű kockázati krízisek a *félelem kultúráját* (*culture of fear*) teremtik meg (Füredi, 2002). A félelem kultúrája a társadalmat arra ösztönzi, hogy az emberi tapasztalatokat mint a biztonságunkat fenyegető potenciális kockázatot értelmezzék, amelyben

bárki, akit veszélyeztetettnek bélyegeznek, potenciális áldozattá válik. A „veszélyeztetettség” fogalma a veszélyhez kapcsolódó egyéni tetteket is új értelmezéssel látja el, ugyanis itt olyan veszélyről van szó, amely autonóm módon, cselekvőtől független létezik. Így a veszélyeztetettség fogalmával sokkal inkább annak a valószínűségére reflektálunk, hogy tőlünk függetlenül is bekövetkezhető veszélynek milyen hatása lehet az életünkre. A kockázatokra, veszélyekre vonatkozóan a legrosszabb lehetőség fontolóra vétele nem az egyén válasza csupán, hanem az elővigyázatosság mint olyan intézményesül, és a veszélyeztetettség érzése a kultúra alapjává válik (Füredi, 2002).

Zygmunt Bauman „folyékony félelemnek” nevezi a félelem kultúrájának Füredi meghatározta, a későmodern korszak politikáját és társadalmi életét uraló legfőbb elvét. A félelem kultúrájának leg súlyosabb következménye, hogy a mindennapi életben az emberek közötti kapcsolatokat a bizalmatlanság jellemzi (Bauman, 2006: 131). Bauman hangsúlyozza, hogy a „folyékony félelem” esetében nem a közvetlen veszélyekről és azok következményeiről van szó, hanem inkább arról, amit ő származékos félelemnek nevez: ez egy olyan állandó lelkiállapot, amelyet a legjobban úgy lehet leírni, mint „a veszélyre való fogékonyság érzése; a bizonytalanság és kiszolgáltatottság érzése” (Bauman, 2006: 3). A veszélyekre vonatkozó érzékenység a félelmet kiváltságos státusszal ruházza fel. Bauman úgy látja, hogy bár a fenyegetéssel szemben artikulálódó félelem minden élőlény sajátja, az emberi kultúra és társadalom az emberi viselkedésbe kódolja a másodfokú vagy derivatív (származékos) félelem érzetét is. A származékos félelem olyan állandó lelkiállapotként írható le, mely függetlenül attól, hogy a veszély jelen van-e vagy nincs, közvetlenül fenyeget-e vagy sem, a személy a világnak való kiszolgáltatottságot, bizalmatlanságot éli meg, mert a másodlagos félelem egy múltbeli tapasztalat üledékének tekinthető (Bauman, 2006: 2–3). Ez a típusú félelem a fenyegetéssel való közvetlen szembenézés tapasztalatából eredeztethető, amely a veszéllyel való közvetlen érintkezés után marad fenn, és fontos tényezővé válik az emberi viselkedés további formálásában, akkor is, ha már nincs közvetlen életveszély vagy az integritást közvetlenül érő fenyegetés. Vagyis, aki már interiorizálta a sebezhetőségből, bizonytalanságból fakadó következményt, valódi fenyegetés hiányában is rutinszerűen folyamodik majd a veszéllyel való közvetlen találkozást idéző válaszokhoz (Bauman, 2006: 5). Így a „származékos félelem” önjáróvá válik. Bauman a jelenség leírására használt egyik metaforája a *Titanic-szindróma*, mellyel arra utal, hogy a civilizáció a bizonyosságnak csupán vékony és törékeny védelmét nyújtja (Bauman, 2006: 17). Ennek a folyékony félelemnek egy másik formája a társadalmi közösségből való kirekesztéstől való félelem (a valóságshow-k is előszeretettel építenek erre az élményre) (Bauman, 2006: 19). A félelem kultúrájában a legijesztőbb motívum a kontroll és a hatalom hiányának érzése: a félelem attól, hogy az individualizált társadalomban nem leszünk képesek közös, kollektív erőket mozgósítani, amelyek pedig szükségesek lennének ahhoz, hogy szembenézzünk a nem várt fenyegetéssel (Bauman, 2006: 20–21).

A Füredi és Bauman által tárgyalt félelemfogalom, noha eltér a kockázat Beck-féle értelmezésétől

és a hagyományos értelemben vett bizonytalanság koncepciótól, de a későbbi, világkockázattársadalomban kifejtett nézetekhez képest ezek a megfontolások közelítenek egymáshoz: a három gondolkodó hasonló módon tárja fel a bekövetkezett változások lényegi vonásait.

Mediatizált veszélyek és kockázatok

A tömegmédiá óriási szerepet játszik a világkockázatok, veszélyeztetettség közvetítésében: a létért való aggodalom, a katasztrófák feltételezése, világfenyegetettségként megjelenített alternatív, ki nem számítható veszélyekről való szüntelen kommunikáció ezeket a kockázatokat és veszélyeket közel hozza, mindennapi tapasztalattá teszi. A globális média a kulturálisan eltérő kockázatvalóságok összecsapását is megjeleníti (*clash of risk cultures*) (Beck, 2008: 25), azaz a világnilvánosság ad helyszínt a kockázatfelfogások összeütközésének. Beck szerint a kockázatnyilvánosságokra egyfelől a határokon átlépő szolidaritások felélénkülése jellemző, másfelől ugyanezen helyszínek a téves riasztásoknak, a bírálatok és az indulatok életre keltésének is táptalajt biztosítanak (Beck, 2008: 79).

Mint az köztudomású, a média közvetítő szerepe jóval meghaladja a dokumentációs jelleget, kulcsfontosságú szerepet játszik abban, ahogyan a társadalmi cselekvésekkel, az erőszakkal, háborúval kapcsolatban érzünk, gondolkodunk (Sontag, 2004). A hírmédia nem csupán közvetít, hanem beleszól az eseményeket megjelenítő reprezentációk formájába, menetébe, alakulásába: azokon a mediális eszközökön, formákon, mediális praxisokon keresztül válnak az események „ismertté” a hírmédia fogyasztói számára, amelyekről és ahogyan a hírek beszámolnak (Cottle, 2009: 109). Nemcsak a háború mediatizált (vö. Cottle, 2006: 143–166), de a médiakultúra nagy szerepet játszik a bizonytalanságok kommunikálásában és azok konstruálásában is, és ahogy látni fogjuk, a veszélyekről szóló kommunikáció szoros kapcsolatban van azzal az új médiatechnológiai apparátussal, mely a digitális technológiák, a számítógéphez kapcsolódó telekommunikációs hálózatok egyre kifinomultabb rendszerében radikálisan formálta át az információcsere sebességét, mértékét (Ossa–Wilde, 2021).

Arra is utalnunk kell azonban, hogy a kockázat és fenyegetettség témája nem hiányzott az ezredforduló előtti nyilvános diszkurzív viszonyokból – a média által közvetített kulturális jelenség egy formájaként megtalálható már korábbi előfordulási rendszerekben is. A médiában megjelenő politikum és a krízisekre vonatkozó információk szervezett irányítására vonatkozóan már az 1950-es évektől látunk példákat (O’Sullivan–Dutton–Rayner, 2002: 48). A nyugati média nyilvánosságában (és eltérő hangsúlyokkal a keleti blokk médiájában is), felhasználva a kultúra tömegtermeléséből származó szövegek hatáskeltő funkcióját (főként a sajtó, televíziós hírműsorok, dokumentumfilmek és ál-dokumentumfilmek, játékfilmek lehetőségeit), a hidegháború idején a nukleáris háború réme, a harmadik világháború kilátása már az ötvenes évek végétől, főleg az 1962-es kubai rakétaválság idején jelent meg fenyegető tartalomként (Nohrstedt, 2010: 17). A nukleáris háború mellett az ötvenes évek krízistémái között szerepelt a világ népességének

demográfiai növekedése, de a fejlődő országok éhezését megjelenítő reprezentációk szintén címlapokra kerültek. Az 1970-es, 1980-as években a környezetszennyezés – a mérgező hulladékok miatti környezetszennyezés, az atomerőművek radioaktív kibocsátása –, az 1990-es években a HIV/AIDS, az élelmiszer-szennyezés kapott a médiában nagy figyelmet (Nohrstedt, 2010: 18).

Igaz tehát, hogy a médiaszövegek tematikájában az ezredfordulót megelőzően is jelen voltak veszélyeztetettségre, kockázati tényezőkre utaló tartalmak, csak hogy mind a médialogika eltérő volt, mind a társadalmi környezet más társas konstrukciós gyakorlatokra épült. A kockázati tartalmak megjelenésének értelmezésénél érdemes figyelembe venni a társas konstrukciós gyakorlatoknak, a média mindennapokba való beágyazottságának, médiumok egymásra hatásának, a mediális eszközök tárgyi és anyagi aspektusainak lokális, történeti sajátosságait. A hírmédiában megjelenő fenyegetettség, veszélyeztetettség témáját a jelentéseket szabályozó kódolási konvenciók, a globális folyamatok felismerését a felkínált adaptálható, alkalmazható értelmezési rácsok alapvetően befolyásolják. Hogy a hírfogyasztók számára milyen keretben keresztül jutnak el a kockázati tartalmak, és azokat ők hogyan fogják értelmezni – vagyis, hogy a kockázatok milyen valószínűséggel fognak bekövetkezni, és ha bekövetkeznek, akkor milyen a következményeik nagyságrendje –, ugyanannyira függ a különböző szervezetek kockázati kommunikációjától és válságkezelésétől, mint a mediatizált kommunikációs stratégiáktól.

Az a felfogás, hogy a modern társadalmat átható rettegés és a félelem egyfajta kultúraként értelmezhető, és ennek a diskurzusnak a megteremtésében a globális média játssza a fő szerepet, mindenekelőtt a 9/11 sokkoló eseményéhez kapcsolódik. Simon Cottle az USA elleni terrortámadás mediatizációjával összefüggésben kiemeli, hogy a fenyegetés speciális, médiával kapcsolatos kritériumai és a társadalom speciális veszélyeztetettségi feltételei soha nem voltak annyira nyilvánvalók, mint a 2001. szeptember 11-i terrortámadás esetében (Cottle, 2009; Grusin, 2004). Ezzel összefüggésben válik érdekessé, hogy bár a terroristák viszonylag szerény emberi, gazdasági és technikai erőforrásokkal rendelkeztek, voltaképpen a globális hírmédiának köszönhetőek, hogy tettük globális eseménnyé vált. A terrortámadás a mediatizáltság tekintetében annyira jól célzott volt, hogy globális következményeket vont maga után: a félelem, a borzalom érzésének mediális terjesztésén, közvetítésén keresztül. A terrortámadásról az eseménytől távol lakók is szinte azonnal értesültek – a becsapódástól az összeomlásig – a globális hírmédia által közvetített módon. Nemcsak az eseménytől távol élőkhöz jutottak el a mediatizált képek, hanem maguk a helyszínen levők is a képek mediatizáltságának élményét élhették át (erről bővebben a következő fejezetben lesz szó).

Andrew Hoskins és Ben O'Loughlin a *Television and Terror* (2008) című könyvükben szintén azzal érvelnek, hogy a kortárs háború és a terror kommunikációjukban és lebonyolításukban a 9/11 utáni korszakban televíziós hírek kulcsfontosságú „szereplőiként” viselkednek. Habár a terrorista fenyegetéseket felerősíti a televízió hírdiskurzusának élőszerűsége, közvetlensége, a vizualitás

vonzereje a médium összetett mediális jellegéből származik. Az élő és mediális komplexitás egy úgynevezett „televizualitást” eredményez, amely a terrorista események és diskurzusok leghatékonyabb globális eszközének bizonyul (Hoskins–O’Loughlin, 2007: 188–189). Mint médium fegyverként működik, és mint jelentsrendszer, a televízió a terrorizmus cselekményeinek s fenyegetésének kiemelkedő és tartós nyilvánosságot biztosít, kiterjeszti a hírek terét a spekulatív diskurzusokra és kommentárookra, amelyek a fenyegetettség érzését és a közvélemény félelmeit ugyanakkor fel is erősíthetik (Hoskins–O’Loughlin, 2007: 188–189).

Amikor válaszlépésként a Bush-kormányzat hadviseléséhez a médiát használta fel, hogy megindítsa a terrorizmus elleni harcát, Colin Powell 2003. február 5-én az ENSZ Biztonsági Tanácsában az Irak elleni hadjárat bejelentésénél is már mindennemű vizuális és akusztikus kommunikációs technikát bevetett. A mediatizált háborús események közül kiemelkednek a Bagdad elleni kezdeti rakétatámadások, melyek a „sokk és félelem” érzését fokozták, a Jessica Lynch megmentésére irányuló mentőakció; Szaddám Huszein szobrának ledöntése Bagdadban, a „beágyazott” haditudósítások, Bush elnök „küldetés teljesítve” beszéde a USS Abraham Lincolnban – mind kiemelkedő példái annak a hadviselésnek, amelyben a média alaposan érintett volt (Nohrstedt, 2010: 43). Cottle úgy fogalmaz, ezek a látványos események nem történtek volna meg a média közvetítő szerepe és jelenléte nélkül, vagy legalábbis nem úgy, ahogy megtörténtek (Cottle, 2009: 110).

A média által közvetített és konstruált fenyegetések értelmezésénél az identitáskonstrukciók és az identitáspolitikai tényezőivel való szoros érintkezés sem hagyható figyelmen kívül. A félelem kultúrájában a háború mediatizálódik, és a válságokról, fenyegetésekről, veszélyekről szóló diskurzus az identitásokat alapjaikban érinti. A háború esztétizált látványosságai, az erőszakos cselekmények médiának előállított formái a közvélemény legitimitásának kiépítését is célozzák (Cottle, 2009: 123). A háborús médiaesemények vagy a közvetített háborúk ráadásul olyan identitáspolitikai összetevőket is tartalmaznak, melyek a „mi” és „a mások” elválasztása mentén polarizálnak, és a két oldal közötti konfliktust tovább mélyítik. A béke nevében indított háború, mindnyájan tudjuk, régi toposz. A „mi” táborhoz tartozók az igazságosság nevében törekednek arra, hogy a nemzetközi jogot megsértő, demokratikus elveket elutasító, diktatórikus, erőszakosnak tekintett másik csoportot (a „másokat”) semlegesítsék, amely művelethez azonban maguk is erőszakhoz folyamodnak. Az ellenség lebombázását így az igazságosság nevében elkövetett erőszakként lehet elkönyvelni. Az ilyen módon történő likvidálás kommunikatív stratégiája arra a magyarázatra épül, hogy csakis célzott bombázást hajtanak végre, az ártatlanok számát akarják minimalizálni (Nohrstedt, 2010: 43; Cottle, 2009: 117.) Az ellenséggel szemben fellépő áldozatmegmentő identitása sem új keletű narratívára épül, hanem arra a küldetéses mítoszra, mely voltaképpen nemes céllal született: a gonosznak titulált ellenséggel („mások”) szemben fellépő erényes fél („mi”) egy vonzóbb jövő megteremtésében bízik (Edelman, 1998: 103).

Remedializáció és 9/11

A Jay David Bolter és Richard Grusin által jegyzett *Remediation: Understanding New Media* (1999) a médiakommunikációs kutatások egyik alapszakirodalmi műve, Richard Grusin *Premediation: Affect and Mediality After 9/11* (2010) című könyve pedig a kockázatnyilvánosság diszkurzív, mediális feltételeire vonatkozó paradigmaticus átalakulás értelmezéséhez alighanem kulcsfontosságú.

Bolter és Grusin a remedializáció fogalmán keresztül próbálták ráirányítani a figyelmet a társadalmi valóság, a hétköznapi cselekvések médiumok és mediatisáció által megalkotott voltára egy komplex rendszerben: a remedializáció mindent átható jelenség, a társadalmi és kulturális gyakorlatok nem léteznek medializáltság nélkül, a közvetítettség elválaszthatatlanul fonódik össze a korábbi mediális formák, gyakorlatok, képek egymásra hatásának kérdésével (vö. Andok, 2022). Argumentációjuk alapja, hogy „a médium az, ami remedializál”, lényegében Marshall McLuhan koncepciójára épül, aki szerint „bármely médium tartalma mindig egy másik médium” (McLuhan, 1964: 23–24; Bolter–Grusin, 2011; vö.: Brunow, 2015: 41). Annak az elvnek a hangsúlyozásával, hogy egy médium mindig egy másik médiumon keresztül jelenik meg, a médium sajátosan rá jellemző ismervét ragadják meg: a médiumok nem izolálva működnek, hanem egymás technikai jellegzetességeire, formáira, társadalmi hatókörére épülnek, egymástól kölcsönöznek, sok esetben a kölcsönzött formákat, eljárásokat némiképp transzformálják (Bolter–Grusin, 2011). Jóllehet abból indulnak ki, hogy a remedializáció jelensége főként az új digitális média meghatározó jellemzője (Bolter–Grusin 1999: 45; Bolter–Grusin, 2011), és arra kíváncsiak, hogy a digitális média hogyan remedializálja az analóg médiát, azt is bizonyítják, hogy mindez fordítva is működik, az analóg média is képes a digitális médiát elsajátítani, sőt ez a működésmód nem csupán a kortárs médiára jellemző, hanem a lineáris perspektíva és korabeli optikai médiumok – camera lucida, camera obscura, lanterna magica – használatával a vizuális médiában a reneszánsz óta jelen volt (Grusin, 2004: 17–18).

Az elmélet arra is következtet, hogy a digitális médium a közvetlenség elérésére törekszik, önmagát törli el, a befogadó számára azonnaliságában és közvetítetlenségében próbál hatni. Habár az átláthatóság „továbbra is a cél marad”, a számítógép képernyője beavatkozik, és „valamilyen módon érzékelhetővé teszi jelenlétét” (Bolter–Grusin, 1999: 45–46). Bolter és Grusin a korrekció „kettős logikáját” tekintik a médium ismervének, azt, hogy a média a hipermédia és a közvetlenség (*immediacy*) között ingadozik, a közvetlenség vagy az átláthatóság (transzparencia) benyomását a hipermédia segítségével hagyatkozva próbálja elérni. A hipermédia és a közvetlenség nem egymást kizáró fogalmak, hanem olyan két pólus, amelyek között a régi és az új média egyaránt ingadozik (Bolter–Grusin, 2011). A szerzőpáros számos példát hoz fel a korrekció kettős logikájának elvére: a remedializáció hozzáférést biztosíthat a régebbi médiumokhoz például festmények, fényképek, irodalmi művek digitalizálásával; a CD-ROM-on található enciklopédikus művek kiegészítik

a szöveges könyvváltozatot filmrészletekkel és hangokkal; a digitálisan restaurált filmváltozatok az analóg 35 mm-es felvételek „továbbfejlesztett” változatai. Az ilyen átalakítások ugyanakkor meghagyják a régebbi médium jellemzőjét és a kép státuszát. Van példa „agresszív” módon történő korrekcióra is, amikor a régebbi közeg ki van szakítva a kontextusából, „olyan térben jelenik meg, amelynek a kollázshoz és a fotómontázshoz hasonló diszkontinuitásai világosan láthatóak” (Bolter–Grusin, 1999: 45–47). A remedializáció további megjelenési formái, amikor „a régebbi médium teljes elsajátítására történik kísérlet” (Bolter–Grusin 1999: 47), ilyen például, amikor a számítógépes játék a mozit, vagy a világháló a televíziót remedializálja.

A 9/11-gyel kapcsolatban már a közvetítés pillanatától felmerül a remedializáció kérdése. Ahogy korábban utaltam rá, az eseményt a helyszínen lévő nézők is voltaképpen mediatiszt képeken keresztül értelmezték. A helyszínen levők az ikertornyok összeomlását „filmszerű”-nek írták le, mintha egy filmet láttak volna (Ossa–Wilde, 2021). A valós helyzetben megélt látvány és tapasztalat korábbi, fiktív hátborzongató látványosságokhoz kötődött, azokon keresztül próbálták ismerőssé tenni, ami velük történt. Ezek a beszámolók utalnak a két repülőgép tornyokba repülésének szinte filmes koreográfiákhoz hasonló beállítására, azokra a képekre, melyek az épületek összeomlását élőben mutatták a televízióban. A terroristák valóságosan sokkoló cselekedetei a nézők számára médiatartalommal, mediatiszt képekké váltak. Az elemzők kiemelik, a hatás nemcsak a tényleges pusztítás mértékével magyarázható, hanem annak a szimbolikus értéknek tulajdonítható, hogy a nyugati kapitalizmus egyik jól látható ikonját pusztították el az USA-ban (Žižek, 2002: 387). A 9/11 mint „első élő globális médiaesemény” (Grusin, 2004: 21) társadalmi-politikai és kulturális hatásának számos aspektusát a támadások élő televíziós közvetítése okozta. Azonnali médiamegjelenésük szinte rögtön be is ágyazta a képeket a (globális) kulturális emlékezetbe. A nézők a katasztrófa képeinek internalizálásával szemtanúi lettek a média jelenlétének és működésének is. A média azzal is fokozta a sokk élményét, hogy a nézők a napi műsorok félbeszakításával szembesültek, látták, ahogy a médiaszakemberek küzdenek a folyamatos élő közvetítés nyomásával a bizonytalanságban.

Grusin arra következtet, hogy a 9/11-es támadás és az azt követő terrorizmus elleni harc a remedializáció kettős logikájának egyik legnyilvánvalóbb példája (Grusin, 2004: 21). A 9/11-es események során a remedializációs eljárásrend, a hipermédia és a közvetlenség „egyszerre dolgozott azon, hogy eltörölje a televíziós médiumot a borzalom szemtanújaként, és hogy megsokszorozza a közvetítést a megosztott képernyőkön, a szalagcímek pergésén, a rádiós közvetítéseken, a mobiltelefonokon, a videótelefonokon stb. keresztül.” (Grusin, 2004: 21). A lángokban álló ikertornyokról készült extrém közeli felvételek televíziós közvetítése egyfajta immedialitást, áttetszőséget sugallt, amely hatás a világháló hipermedialitásával ötvöződött (Grusin, 2004: 21). A kettős logika működése nemcsak a nyugati médiát hatotta át (CNN), de a nem-nyugati Al-Jazeera

keresztül is ugyanaz a működésmód érvényesült: megsokszorozták a szimultán mediatisációt (a CNN által bevezetett kollázsszerű megjelenítést a többi állomás – Fox, CNBC stb. – is átvette), és eltörölték a közvetítettségre való utalást (Grusin, 2004: 21).

Grusin a későbbiekben a 9/11 hatásával összefüggésrendszerbe hozva egy nagyobb paradigmátikus (társadalmi, mediális) változásra vonatkozó reflexió mellett emel szót. Úgy látja, a remedializáció kettős logikáját a fenyegetett társadalom megértése szempontjából ki kell terjesztenie a jövőt befolyásoló diszkurzív tényezők, a premediális eljárások értelmezése felé.

Kockázatnyilvánosság és premedializáció

Richard Grusin a *Premediation: Affect and Mediality After 9/11* című művében azt igyekszik bizonyítani, hogy a terrortámadások következményeként a medialitás konvencionális-intézményi dimenziója drasztikusan változott meg, mégpedig úgy, hogy a fenyegetettség észlelésében szoros kapcsolatba került a medialitás összetett, többdimenziós fogalmával. 2001 után az egyes médiumok normatív szabályai, médiamegállapodásai, a technológia, az ágensek, katalizátorok szerepe a fenyegetettség-, a félelem-kommunikációban alakultak át (Grusin, 2010). Az újabb támadástól, a sebezhetőségtől való félelem ugyanis a politikai aktorokban és a közvéleményben felerősítette a vágyat a bizonytalanságok, a jövőbeli veszélyes kiszámíthatatlanságok minimalizálására, sőt elkerülésére. A katasztrófák, a terrorizmus elleni háború, a „soha többé ne érjen meglepetés” elve a globális médián keresztül úgy érvényesül, hogy a lehetséges jövőbeli fenyegetéseket a nyilvános diszkurzusok medializáltságának segítségével próbálják megelőzni. Ennek eszköze, hogy a közrendet, életmódot fenyegető veszélyt nyilvános ábrázolások, diskurzusok megteremtésével (melyek együttesen áthatják a jog, a politika, a művészet és a média világát) védik ki, mielőtt azok egyáltalán bekövetkeznének. Ez a megfigyelés a Grusin által premedializációnak nevezett jelenség általános alapja, amely a 9/11 utáni média alapvető jellemvonásának bizonyul (Grusin, 2004; Grusin, 2010).

Grusin koncepcióját megelőzően, amikor Ulrich Beck megfogalmazza, hogy ma a kockázat ajelenben tematizálódó eljövendő veszélyekre vonatkozik (amelyeket mi okoztunk), az a kockázatok jövőbeli eseményekre utalnak (Beck, 2008: 22-25), Grusin és Beck elmélete között felfedezhetünk némi rokonságot. Beck úgy fogalmaz, a világkockázat nem más, mint a világkockázat valóságghú megrendezése (nem meghamisítása) olyan intézkedésekkel, melyek megelőző cselekvéseknek számítanak, vagyis a váratlan kiszámíthatóvá tételéhez kapcsolnak társadalmi cselekvéseket. A fenyegetettség telítettsége ugyanis nemcsak a privát tereket, vagy az egyes országokat érinti, hanem a társadalmi, nemzetközi nyilvánosságban az emberiséget fenyegető legsúlyosabb témaként kap szerepet, azt éreztetve, hogy olyan globális horderejű problémákról van szó, amelyekben mindnyájan érintettek vagyunk (Beck, 2008). Beck nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a tömegmédiá világnilvánosságában a kockázatokat és értelmezéseiket először a történelemben egy közössé tett

jelen időben mutatják be, és ebben a jelen időben minden nép egymás szomszédjává válik (Beck, 2008: 25). A katasztrófák, atrocitások azonnali és globális bemutatásával a média képeket termel a „jelen idejű tömeghalál”-ról, melynek az egész emberiség lesz a tanúja. A nappalikba, otthonokba bevitt globális médiaképek teret, időt legyőzve, minket érintő katasztrófákról készült képekként raktározódnak el a tudatunkban (Beck, 2008: 92–93). Beck markáns problémaként érzékeli, hogy az eltérő múltak nem kínálnak közös jövőt a közössé tett jelenben élők számára, így a vallási és egyéb ellentétek nem közös, hanem nagyon is eltérő valóságfelfogásokat eredményeznek.

Megfigyelhetjük azonban, hogy Beck és Grusin témánk szempontjából lényegi ponton eltérő argumentációs logikával élnek. Beck érvelése ugyanis azon a helyen, ahol részletesebben kifejti a tömegmédiá szerepét a globális kockázatok megjelenítésében, ahhoz a korábbi állásponthoz közelít, amely Paul Virilióhoz köthető, akivel Grusin szintén kézenfekvő módon száll vitába. Noha a mozi feltalálása és a mai telekommunikációs technológiája között lényegi különbségek vannak, Virilio szerint a mozi feltalálása teremti meg a hálózati média azon sajátosságát, mely a kiterjesztett jelenben érhető leginkább tetten, vagyis azt, hogy a tér-idő összeomlik a pillanatnyiségben (Virilio, 1997: 28). Az élő televíziós adást is az idő megdermedéseként definiálja, és a valós idő azonnaliságában tudnak az egymástól távol élő emberek azonos hatással találkozni. Virilio a 20. század végén az új technológiák régivel való szakítását hangsúlyozta, aminek egyik következménye, hogy a múlt és jövő helyett a jelennel foglalkozunk.

Grusin felvetése, miszerint a média mindent átható jelenidejűsége a 9/11 eseményével megváltozik, és a premedializált jövő elve érvényesül, nem tűnik bizonytalannak. A 9/11 mint globális médiaesemény vízválasztó: egyrészt paradigmaticus globális remedializációs jelenség, másrészt a remedializációval összefüggésben a média felől megjelenik a premedializálás igénye is. A terrortámadás után az USA mindent megtesz azért, hogy a merénylet egyben az utolsó is legyen, hogy kivédjen mindennemű veszélyt. Grusin szerint a média szerepköre a premedializált jövőképek megszállott módon történő közvetítésévé változott (Grusin 2004:21), a digitális média pedig még alaposabban érintett abban, hogy ne a közvetlen jelent, hanem a premedializált jövőt szerepeltesse konstitutívként. A televíziós közvetítéssel, mely a mindennapi cselekvéssor rituális ismétlődésére épül, a félelem alacsonyabb szinten marad. Grusin nyomatékosan leszögezi, hogy 2001. szeptember 11. teremti meg a premedializáció aktusát, ez a katasztrófális esemény vált minden későbbi (jövőben bekövetkező) katasztrófa mediatisálásának mintájává. Nem véletlenül a 9/11 jelölés az USA-ban használt, vészhelyzet esetén tárcsázandó 911 hívószámot is felidézi, ami ebben az összefüggésben a remedializációról a premedializációra váltás szimbolikus aktusaként is értelmezhető (Grusin 2004: 21). A terrortámadás eseményét követő válaszlépés, az Irak ellen indított háború közvetítésébe már beépül a premedializáció logikája, az amerikai média egy éven keresztül sugározta a jövőbeli háborús események premedializált képeit. A premedializáció mára

a médiarendszer részévé vált, megszületett „egyfajta kulturális reakció formájában 9/11 óta az a vágy vagy igény, hogy amikor a jövő bekövetkezik, azt már remedializálták, azért, hogy a jövőt ne úgy lássuk, ahogyan az közvetlenül a jelenben megjelenik, hanem még azelőtt, hogy megtörténne” (Grusin, 2004: 21).

A Grusin által jelölt két mediatizációs eljárásrendet szemügyre véve elmondható, hogy a remedializáció és a premedializáció nem elszigetelt, egymástól független jelenségek; együtt járnak ugyan, de különböző fókuszpontokat jelölnek ki: a remedializáció a médiaformákra, a premedializáció a jövőbeli eseményekre utal. A remedializációval ellentétben a premedializáció „nem a közvetlenség iránti vágyat, hanem inkább a közvetlenség vagy az átláthatóság szélsőséges pillanatától való félelmet testesíti meg, amelyet a 9/11 idézett elő, amikor az ikertornyok égését és összeomlását úgy érzékeltük, mintha mentesülnénk a rádió, a televízió, a világháló stb. közvetítésétől, miközben ezek a közvetítések hihetetlen gyorsasággal sokszorozódtak” (Grusin, 2004: 26). A premedializáció ilyen értelemben felfogható a 9/11-re adott válaszként. Azért, hogy soha többé ne éljük át egy olyan katasztrófa hatását, amelyet ne közvetítettek volna még, a katasztrófa közvetlensége helyébe az előzetesen közvetített kép kerül.

Összefoglalva, az ezredforduló előtt, az 1990-es években a nyugati kultúra olyan médiával rendelkezett, amely leginkább jelenléte (medialitása) eltüntetésével volt elfoglalva, a történelem transzparens helyreállítására törekedett, ugyanakkor a jelen közvetítését tűzte ki célul. Az ezredfordulóval az amerikai kultúra egy másik médiakörnyezetben találta magát, ahol a média azon fáradozott, hogy a jövőt „közvetítse” előzetesen. A remedializáció nem tűnik el, csakhogy a múlt a jövővel kerül kapcsolatba. Egyszerre törődik a múlt remedializálásával – megszorodnak a tudományos, népszerű történeti projektek nemzeti és transznacionális kontextusban, a világ közvetített múltjának feltárásai, a médiumok történetével való foglalkozás, az előre közvetített múltak átírásai –, de megszületik a vágy a történeti előzményekkel rendelkező jövő jelenbeli közvetítésére. Példaként említhetjük a *Ground Zero* „újjaépítésének” filmezését és nyilvános vetítéseit. A 9/11 médiaesemény elevenése és közvetlensége által keltett „rettegésre és szorongásra” válaszul az új projekt több médiaformátumban közvetíti a *Ground Zero* újjászületését, premedializáltként, keresve a 9/11 traumatikus eseménye „helyreállításának” („remedializálásának”) lehetőségét, hogy valamiféle pozitív, reményteli jövőképet vázoljon fel az amerikai társadalom felé (Grusin, 2010: 36). Az emlékhely építésénél hasznosított, remedializált előzményként utalnak Andy Warhol 1964-es *Empire* című, az Empire State Buildingről készített 8 órás filmjére (Grusin, 2004: 32), valamint a Lumière fivérek *Démolition d'un mur* (*Falbontás*, 1896) című trükkfilmjére (Grusin, 2010: 36), amelyben a lebontása után a visszafelé játszott filmes eljárással lehetővé válik, hogy a fal csodálatos módon visszaépítse önmagát.

(P)remedializált jövőképek: Spielberg *Különvéleménye*

Számos elemzés született arról, hogy filmes reprezentációkban a 9/11 traumatikus katasztrófájának bekövetkezte előtt fellelhetők az esemény előképei. A leghíresebb elemzők, Žižek és Baudrillard is rámutattak arra, hogy a hollywoodi filmekben a merénylet képei – többek között a felhőkarcolóba csapódó repülőgépek – premedializáltak voltak (Žižek, 2002; Baudrillard, 2002; Grusin, 2004: 25). Van azonban egy elvi különbség a film és a média premedializációs formái között. Az olyan filmek ugyanis, mint a *Függetlenség napja*, az *Armageddon*, vagy a *Harcosok klubja* a valóság szemiotikai jelölői, de nem a grusini értelemben vett premedializációk, vagyis nem a jövő jelenbe való átírásai, hanem inkább remedializációként működnek, irodalmi, vagy kulturális emlékezeti reprezentációkat előzményként építenek saját világukba. (Grusin, 2004: 25).

A média re-, illetve premedializációjának illusztrálásához Grusin *Premediation* (2004) című tanulmányában mégis két filmes példával áll elő, Kathrynne Bigelow *A halál napja* (*Strange Days*, 1995) című filmje a remedializáció, Spielberg *Különvélemény* (*Minority Report*, 2002) című filmje a premedializáció mintapéldájának bizonyul. Ez utóbbi film 2002-ben, a terrortámadások utóhatásának közvetlen árnyékában készült, amikor is a digitális közvetítés már elválaszthatatlan része lett a nyilvános térnek. Grusin kiemeli, hogy a jelenlegi kultúrát és társadalmi pillanatot a premedializáció hipermediája jellemzi, amelyben nemcsak a múltat és a jelent, hanem a jövőt is premedializálják (Brunow, 2015: 44).

A *Különvélemény* című film története 2054-ben játszódik. Ahogy a tanulmány elején már összefoglaltuk, a film egy olyan jövőbeli társadalmat vizionál, amelynek az a célja, hogy a bűncselekményeket megakadályozzák, mielőtt azok megtörténnének. A Bűnmegelőzési Központban (a Pre-Crimenben) ezért három látnokot (prekogot) alkalmaznak, akiknek tudatukból előhozott, és nyilvánosan kivetített képein keresztül a bűncselekmény jövőbeli helyét, idejét, tettesét prognosztizálják. Így mielőtt a bűnös elkövetné a tettet, elfogják, és tárgyalás nélkül bebörtönzik. A Pre-Crimen vezető nyomozója John Anderton (Tom Cruise), felettese Lamar Burgess (Max von Sydow). Anderton háttértörténetéhez tartozik, hogy kisleányát (nagy valószínűséggel) meggyilkolták, felesége pedig a traumatikus esemény után elhagyta őt. A hat éve működő Pre-Crimen országos bevezetése előtt áll. A lakosságnak dönteni kell arról, hogy ez a rendszer valóban megbízható-e, nem tartalmazza-e a tévedés lehetőségét, és nem korlátozzák-e az emberi jogokat a bűncselekmények elkövetését megelőző akcióik során. Amikor kiderül, hogy van egy úgynevezett különvélemény, vagyis a három prekog jövőbeli víziója nem mindig esik egybe, felmerül a hamisítás, a hitelesség problémájának kérdése. A cselekmény hasznosítja az antidetektív-regények Oidipusz-mítoszba foglalt sémáját, a rendőrről kiderül, hogy ő is (lehetséges) jövőbeli bűnelkövető, de (egy csavarral) az is kiderül, hogy a legfőbb vezető, a hatalom birtokosa saját büntetnének eltüntetésére manipulálja az állítólag tévedhetetlen bűnmegelőzési rendszert.

Grusin elemzésében kifejti, hogy a *Különvéleményben* Spielberg öntudatosan magáévá teszi a premedializáció filmes gyökereit, a film nyilvános vagy közösségi vetítési gyakorlatával való kapcsolatát, a film mediális megalkotottságát, hibriditását, korábbi médiumok elsajátítását reflexív módon képviseli (Grusin, 2004). A néző számára felkínált első képek is premedializáltak, vagyis nem a film belső világának történetéből, hanem a premedializált világ képeiből lát a néző filmkockákat – egy elkövetésre váró bűntény jövő idejű képeit (Grusin 2004: 20). A filmben megjelenik egy filmet megelőző optikai médiumra, a zootrópra való tudatos utalás is. A zootróp olyan optikai eszköz, amellyel állóképeket mozgattak körbe-körbe, hogy a korabeli nézők számára filmes hatást érjenek el. Az egyik jövőbeli gyilkosságról kivetített képsort a nyomozó, John Anderton tartalmilag úgy azonosít be, hogy a kivetített képen egy fiú mögött kivesz egy férfit, akit az egyik képsoron a fiú egyik, a másik kockán a fiú másik oldalán lát. Ebből azt állapítja meg (helyesen), hogy a fiúnak egy körhintán kell ülnie, és ez a következtetés segít megtalálni a gyilkost, a ház helyét, és így megakadályozza a bűntényt. Formailag azonban Anderton a prekog képernyőre kivetített tudati képét úgy tudja megfejteni, hogy zootrópként használja azt. Az állóképeket körbe-körbe mozgatja, imitálva a mozgást (Grusin, 2004). Grusin másik példája a narratíva szempontjából fontos motívum, a víz hullámának irányát figyelő néző szerepével kapcsolatos. A filmes jelenet azonosítása a megfejtés szempontjából lesz fontos, de mediálisan utal a mozifilmek kezdeti periódusára jellemző nézői pozícióra, amikor is a nézők nem azért nézték a filmet, hogy „elmerüljenek egy átlátható, zökkenőmentes narratívában, hanem hogy megdöbbenjenek a filmre rögzített képektől”. A moziban ülő nézők kommentálták a képeket – a fák levelein keresztül fújó szelet, a tenger hullámainak ritmikus mozgását. Grusin gondolatát idézve, a bűntény felderítésének e döntő pillanatában Spielberg a korai filmművészet két paradigmikus momentumát ötvözi a szél által fodrozódó víz példáján keresztül, kiemelve a prefilmes eredethez való ragaszkodást, a premedializáció rendszerének filmbeli jelenlétét (Grusin, 2004: 35).

A film rájátszik a fotográfia ontológiájára (a fotó indexikusságára), vagyis Spielberg a fotó remedializációját ugyancsak elsajátító módon illeszti be (Grusin, 2004: 33–35). A fénykép bizonyító erejéről (és annak lehetlenségéről) diskurzusok sora beszél. Az, hogy a borzalom, szenvedés képei sem biztos, hogy ott, akkor készültek, hanem akár megrendezettek is lehetnek, de hatásukban mégis elérik a céljukat, és mégis bizonyítanak, csak épp nem a realitáshoz való viszonyukat bizonyítják, a néző számára kézzelfogható probléma (vö: Sontag, 59–60). A film cselekménye szempontjából különösen fontos, hogy a fénykép, mely elvileg bizonyítékul szolgál, lényegében a hamis bizonyíték gyártásának lesz az egyik eleme. A hamis fotó a történetben katalizátorként működik: amikor Anderton nyomozó tucatnyi fénykép között meglátja halott fia képét a feltételezett gyilkos ágyán, azt gondolja, hogy megtalálta fia gyilkosát. A filmszalagon elhelyezett fotó – mely a fiát és a feltételezett gyilkost mutatja – bizonyítékként lenne értelmezhető (az egyik szereplő, Danny Whitwer a képeket

bizonyíték-orgiának nevezi). Csakhogy kiderül, az egész jelenet és fotóhalom megrendezett, hamisítvány. A hamis jelenet vezet annak feltételezéséhez, hogy a prekogok által előre jóslt képek között is lehetnek tévedések (Grusin, 2004: 33).

Spielberg a premedializáció eljárását a film történetének fókuszába helyezi: a látnokok „prevízióit” úgy vetítik ki, ahogy a moziban szokás; a nyilvánossá tétel, a bemutatás szintén döntő fontosságú a bizonyítékok létrehozásában (amihez tanúk is kellene); a *Különvélemény* világában a prekogok mindenütt jelenlévő premedializációjának célja: a gyilkosságokat meg kell előzni, és a gyilkos nem maradhat észrevétlen. Ebből a szempontból kulcsfontosságú lesz a különvélemény felfedezése. Beigazolódik, hogy létezik egy olyan felvétel, amely megengedi, hogy az események másképp játszódjanak le. Annak a gyilkosnak, aki rejtve akart maradni (Lamar Burgess, a hatalom birtokosa), ezt a különvéleményt kellett eltüntetnie (Grusin, 2004:34).

A *Különvélemény*ben ábrázolt kiborgikus prekognitív hálózat szimbolikusan utal a film előtti eszközök elsajátítására, ugyanakkor segít tisztázni a premedializáció speciális sajátosságát is. A remedializáció eljárása újragondolta és felújította a korábbi mediális formákat, technológiákat, a premedializáció viszont már arra a vágyra utal, hogy a jövőbeli médiumok és médiatechnológiák hasznosíthatók legyenek katasztrófák elkerülésére.

A premedializáció, ahogy azt korábban láttuk, a jövőbeli esemény bekövetkezése előtt szeretné helyreállítani a jelent, hogy a kiszámíthatatlan veszélyek, a 9/11-hez hasonló traumatikus események már premedializáltak legyenek. Pre-Crimen rendszeréhez hasonlóan a premedializáció a jövő megelőzésére törekszik azáltal, hogy előzetesen mediatizálja azt. A (pre)mediálisan megjelenített képek arra szolgálnak, hogy a jövő bizonyos értelemben soha ne következzen be (Grusin, 2004: 36). Spielberg filmje azzal ér véget, hogy miután kiderült a visszaélés, 2054-ben a hat éves Pre-Crimen kísérletet beszüntették, a jövőbeli tetteik elkövetése előtt letartóztatottakat szabadon bocsátották, a látnokok prevízióira sem volt tovább szükség. A film zárlata sugallhatja, a társadalomnak az a vágya, hogy a jövőben bekövetkező katasztrófáktól premedializációkon keresztül megszabaduljon, elég magas kockázattal jár. Ulrich Beck gondolataira visszautalva, vajon tudjuk-e pontosan diagnosztizálni, hogy mit is jelentenek a valószínűségi biztonságok, a korlátlanul növekvő veszélytudattal szemben mennyire lehet biztonsági ígérekkel fellépni (Beck, 2008: 45)? Jóllehet a társadalom az „előállított bizonytalanságok” miatt rá van utalva a biztonságra és a magasabb fokú ellenőrzésre (Beck, 2008: 72), a probléma nyitva marad. Törekedhetünk ugyan intézményi szinten a kockázatok és veszélyek minimalizálására, kivédésére, csakhogy a „jövő gyarmatosítása” egy totális megfigyelőrendszer kiépítésén keresztül valósulhatna meg (Grusin, 2004: 37). Beck sarkított megfogalmazását sem érdektelen megfontolnunk: „nem a terroristacselekedet pusztítja el a Nyugatot, hanem ennek a feltételezésére adott reakció” (Beck, 2008: 192).

Felhasznált irodalom

- Andok Mónika (2022): A mély mediatizáció fogalmi és elméleti kerete, *In medias Res* 2. 5-18. <https://media-tudomany.hu/wp-content/uploads/2023/01/media-tudomany.hu-a-mely-mediatizacio-fogalmi-es-elméleti-kerete-andok-monika-imr-2022-2.pdf> (letöltve: 2023. 03.01)
- Baudrillard, Jean (2002): *The Spirit of Terrorism*, London, Verso
- Bauman, Zygmunt (2006): *Liquid Fear*, Cambridge, Malden, MA, Polity Press
- Beck, Ulrich – Giddens Anthony – Lash, Scott (1994): *Reflexive Modernization*, Cambridge, Polity Press
- Beck, Ulrich (2003 [1986]): *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*, ford. Berényi Gábor, Kerékgyártó Béla, Budapest, Századvég
- Beck, Ulrich (2008 [2007]): *Világkockázat-társadalom – Az elveszett biztonság nyomában*, ford. G. Klement Ildikó, Szeged, Belvedere Meridionale
- Brunow, Dagmar (2015): *Remediating Transcultural Memory – Documentary Filmmaking as Archival Intervention*, Berlin, Boston, De Gruyter
- Bolter, Jay – Grusin, Richard (1999): *Remediation – Understanding New Media*, Cambridge: MA, The MIT Press
- Bolter, Jay – Grusin, Richard (2011): A remedializáció hálózatai, ford. Babarczi Katica, *Apertúra* 6. (3). <https://www.apertura.hu/2011/tavasz/bolter-grusin-remedializacio-halozatai/> (Letöltve: 2022. 09. 10.)
- Böcskei Balázs (2017): A későmodernitás globalizációelmélete és a kockázattársadalmi identitás, *Metszetek* 6(1), 101–121. DOI 10.18392/metsz/2017/1/6. https://metszetek.unideb.hu/files/metszetek_2017_1_07_bocskei.pdf (Letöltve: 2019. 12. 06.)
- Cottle, Simon (2006): *Mediatized Conflict. Developments in Media and Conflict Studies*. McGraw-Hill, England: Open University Press
- Cottle, Simon (2009): *Global Crisis Reporting – Journalism in the Global Age*, McGraw-Hill, Open University Press
- Dick, Philip K. (2002): *Különvélemény*, ford. Galamb Zoltán et al., Szeged, Szukits Könyvkiadó
- Edelman, Murray (1998): Politikai ellenségek konstruálása, ford. Erdei Pálma, in: *Az ellenség neve*, Szabó Márton (szerk.), Budapest, Jósöveg Műhely Kiadó
- Füredi, Frank (2002): *Culture of Fear Revisited – Risk-taking and the Morality of Low Expectation*, London, New York, Continuum
- Grusin, Richard (2004): Premediation, *Criticism*, 46. (1), 17–39.
- Grusin, Richard (2010): *Premediation – Affect and Mediality After 9/11*, US, UK, Palgrave Macmillan
- Grusin, Richard (szerk.) (2022): *Insecurity (Center for 21st Century Studies)*, Minneapolis, London,

University of Minnesota Press

- Hoskins, Andrew – O’Loughlin, Ben (2007): *Television and Terror – Conflicting Times and the Crisis of News Discourse*, New York, Palgrave Macmillan
- McLuhan, Marshall (1964): *Understanding Media – The Extensions of Man*, London, Routledge
- Nohrstedt, Stig A. (2010): Threat Society and the Media, in: *Communicating Risks – Towards the Threat Society*, Nohrstedt, Stig A. (szerk.), Göteborg, Nordicom, University of Gothenburg, 17-51.
- Ossa, Vanessa – Wilde, Lukas R.A. (2021): Introducing medial reflections: threat communication and the US order after 9/11, in: *Threat Communication and the US Order after 9/11. – Medial Reflections*, Ossa, Vanessa, David Scheu et al. (szerk.), New York, Routledge (oldalszám nélkül)
- O’Sullivan, Tim – Dutton, Brian – Rayner, Philip (2002): *Médiaismeret*, ford. Béneyi Judit, Budapest, Korona Kiadó
- Sontag, Susan (2004): *A szenvedés képei*, ford. Komáromy Rudolf, Budapest, Európa Könyvkiadó
- Virilio, Paul (1997): *Open Sky*, ford. Julie Rose, London, Verso
- Williams, Raymond (1998): A kultúra elemzése, ford. Pásztor Péter, in: *A kultúra szociológiája*, Wessely Anna (szerk.), Budapest, Osiris / Láthatatlan Kollégium, 33–40.
- Žižek, Slavoj (2002): *Welcome to the Desert of the Real!*, London, Verso